

Jerzy B. Parusel

ORCID [0009-0007-0290-9903](https://orcid.org/0009-0007-0290-9903)

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (Katowice, Polska)
parusel.j@gmail.com

Alina Stachurska-Swakoń

ORCID [0000-0003-0381-4520](https://orcid.org/0000-0003-0381-4520)

Instytut Botaniki, Wydział Biologii, Uniwersytet Jagielloński (Kraków, Polska)
alina.stachurska-swakon@uj.edu.pl

Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

Abstrakt

Artykuł przedstawia historię badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry, jednego z najcenniejszych obszarów przyrodniczych w Polsce.

Pierwsze publikowane informacje o roślinach znajdują się już w opisach Jana Długosza z XV w., a następnie w renesansowych opracowaniach Marcina z Urzędowa (XVI w.) i Szymona Syreniusza (XVII w.). W XIX w., szczególnie w jego drugiej połowie, ukazały się opracowania dostarczające danych o wartości naukowej dotyczące roślin naczyniowych, zarodnikowych, grzybów (w tym porostów).

INFORMACJA O PUBLIKACJI		e-ISSN 2543-702X ISSN 2451-3202		 BRYLANTOWY MODEL OTWARTEGO DOSTĘPU
CYTOWANIE				
Parusel, Jerzy B.; Stachurska-Swakoń, Alina 2023: Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry. <i>Studia Historiae Scientiarum</i> 22, ss. 473–507. DOI: 10.4467/2543702XSHS.23.013.17704 .				
OTRZYMANO: 29.04.2022 ZAAKCEPTOWANO: 27.03.2023 OPUBLIKOWANO ONLINE: 05.10.2023	POLITYKA ARCHIWIZOWANIA Green SHERPA / RoMEO Colour	LICENCJA 		
WWW	https://ojs.ejournals.eu/SHS/ ; https://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/archiwum			

Wśród znanych postaci eksplorujących w tym czasie przyrodę babiogórską znaleźli się: Stanisław Staszic, Feliks Berdau, Wilibald Besser, Eugeniusz Janota, Pál Kitaibel, Antoni Rehman, Josef August Schultes, Albrecht von Sydow i inni. Za naukowego odkrywcę Babiej Góry uważany jest Hugo Zapalowicz, który w 1880 r. wydał pierwszą obszerną monografię poświęconą szacie roślinnej Babiej Góry.

Utworzenie rezerwatów przyrody w latach 20. XX w., a następnie parku narodowego w II połowie XX w. zintensyfikowało i usystematyzowało badania botaniczne tego masywu.

Autorami pierwszych monografii o zbiorowiskach roślinnych w XX w. byli Edward Ralski i Jan Walas.

Słowa kluczowe: *Stanisław Staszic, Hugo Zapalowicz, Feliks Berdau, Wilibald Besser, flora, Babiogórski Park Narodowy, Karpaty, historia botaniki*

An outline of botanical and mycological research on Babia Góra Mt.

Abstract

The paper presents the history of botanical research on Babia Góra, one of the most valuable wilderness areas in Poland.

The first published information about the local plants can be found in the writings by Jan Długosz (15th century), as well as in studies by Marcin from Urzędów (16th century) and Syreniusz (17th century). In the nineteenth century, especially in its second half, studies providing data of scientific value on the local vascular plants, spore plants, and fungi (including lichens) have been published.

Among the famous people, exploring the nature of Babia Góra at that time, were Stanisław Staszic, Feliks Berdau, Wilibald Besser, Pál Kitaibel, Eugeniusz Janota, Antoni Rehman, Josef August Schultes, Albrecht von Sydow, and others. However, it is Hugo Zapalowicz, who is considered to be a discoverer of Babia Góra for science. In 1880, he published the first extensive monograph devoted to the vegetation of Babia Góra.

With the establishment of a nature reserves there in the 1920s, and the natural park (in the second half of the 20th century), the research on flora of this mountain massif became extensive and systematic.

The authors of the first monographs on the vegetation of Babia Góra in the 20th century were Edward Ralski and Jan Walas.

Keywords: *Stanisław Staszyc, Hugo Zapałowicz, Feliks Berdan, Wilibald Besser, flora, Babia Góra National Park, Carpathians, history of botany*

1. Wprowadzenie

Babia Góra, najwyższy masyw górski w Beskidach Zachodnich, należy do najcenniejszych obszarów przyrodniczych Polski. Znaczenie tego obszaru podkreśla pozycja w systemie ochrony przyrody: w 1954 r. powstał tu Babiogórski Park Narodowy, w 1976 r. obszar zyskał status rezerwatu biosfery UNESCO, w 2008 r. utworzono dwa obszary Natura 2000: specjalny obszar ochrony siedlisk Ostoja Babiogórska oraz obszar specjalnej ochrony ptaków Babia Góra. O potrzebie utworzenia na Babiej Górze obszaru chronionego pisał Kazimierz Sosnowski, wybitny krajoznawca i przewodnik po Beskidach, autor pierwszego szlaku turystycznego w Beskidach i pierwszego drukowanego w j. polskim przewodnika krajoznawczo-turystycznego dedykowanego Beskidom Zachodnim. W 1923 r. na łamach pierwszego numeru rocznika „Wierchów”, organu Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Sosnowski szczegółowo opisał przyrodnicze walory Babiej Góry i wskazał obszary, które powinny zostać objęte ochroną rezerwatową (Sosnowski 1923). Granice parku narodowego oraz jego zadania wyznaczył Władysław Midowicz (1928) w swoim artykule opublikowanym na łamach „Ochrony Przyrody”, rocznika będącego wówczas organem Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Pierwszy rezerwat przyrody powstał w 1933 r. Ustanowienie Parku w 1954 r. spowodowało rozpoczęcie szczegółowych badań naukowych, których wyniki publikowano w monografiach ukazujących się w kolejne rocznice powołania parku (Szafer 1963; Zabierowski 1983; Wołoszyn i in. 2004; Holeksa i Szwa-grzyk 2019) oraz w licznych artykułach.

Za początek naukowego poznawania Babiej Góry uważa się wyprawę Stanisława Staszica w 1804 r., a za naukowego odkrywcę Hugo Zapałowicza (Szafer 1963). Jednakże w materiałach pisanych informacje o szacie roślinnej tego obszaru pojawiają się już znacznie wcześniej.

Pierwszy szkic historyczny, w którym zostały zebrane informacje o historii badań botanicznych Babiej Góry przedstawili Florian Celiński

i Teofil Wojterski (1963), powojenni badacze flory i roślinności Babiej Góry, w pierwszej monografii poświęconej Babiogórskiemu Parkowi Narodowemu. Rozpoczynają oni swoje rozważania od rozprawy Stanisława Staszica (1815) *O ziemiórództwie Karpatóm*. Wyprawa Staszica w 1804 r. na Babią Górę uważana jest za początek jej naukowego poznawania (Szafer 1963). Rolę naukowego odkrywcy Babiej Góry przypisuje się Hugonowi Zapalowiczowi, autorowi obszernej monografii flory, wydanej w 1880 r. (Szafer 1963). Uzupełnienia dotyczące badań historycznych o roślinach naczyniowych dostarczają głównie opracowania Janiny Borysiak i Wojciecha Stachnowicza (2004; 2018). Historia poznawania pozostałych grup roślin naczyniowych została zebrana przez Henryka Klamę (2018), Adama Stebla i in. (2018), a grzybów w tomie pod redakcją Wiesława Muleńko i Jana Holeksy (2018).

Niniejsza praca przedstawia botaniczne materiały historyczne, które ukazały się przed rozprawą Staszica albo dotychczas nie zostały wykazane lub były wskazane, ale bez szczegółowej analizy. Jej celem jest krytyczne zebranie opublikowanych prac zawierających informacje o florze i roślinności Babiej Góry, szczególnie w okresie przed utworzeniem parku narodowego. Uwzględniono także materiały dotyczące grzybów (w tym porostów), gdyż do końca XX w. dane mykologiczne były podawane tradycyjnie w pracach i czasopismach botanicznych.

2. Materiały źródłowe

Podstawę opracowania stanowią opublikowane materiały piśmiennicze, w których pojawiły się informacje dotyczące glonów, roślin zarodnikowych, roślin naczyniowych, roślinności oraz grzybów (w tym porostów) występujących na Babiej Górze, które pojawiły się w literaturze począwszy od najstarszych źródeł drukowanych. Kwerendę przeprowadzono także w materiałach archiwalnych Babiogórskiego Parku Narodowego. Nazewnictwo roślin naczyniowych podano za Mirkiem i in. (2020). Dla prac opublikowanych przed wprowadzeniem nazewnictwa binominalnego podano nazwy oryginalne, a w nawiasach odpowiadające im gatunki wg nomenklatury Mirka i in. (2020). Nazewnictwo mchów przyjęto za Steblem i in. (2018), wątrobowców za Klamą (2018), grzybów za opracowaniem Bujakiewicz (2004), porostów za opracowaniem Bielczyk i Czarnoty (2018), śluzowców za opracowaniem Magiery i Drozdowicz (2018). Informacje o autorach prac i badaczach zaczerpnięto

ze *Słownika biologów polskich* (Feliksiak 1987) oraz *Polskiego Słownika Biograficznego* (wydanie internetowe) dla osób o polskim pochodzeniu. Informacje o pozostałych autorach zaczerpnięto głównie z biografii znajdujących się w *Wielkiej Encyklopedii Tatrzańskiej* (Radwańska-Paryska i Paryski 2004) oraz na stronach internetowych (en.wikipedia, pl.wikipedia) weryfikowanych przez źródła drukowane, o ile były dostępne.

3. Badania flory i roślinności

3.1. Rośliny naczyniowe

Pierwsze publikowane informacje o roślinach naczyniowych Babiej Góry pochodzą z XV w. Jan Długosz, polski XV-wieczny historyk i kronikarz, w swoim dziele *Chronographia Regni Poloniae* (1468) zamieścił następujący wpis: „*Baba, góra bardzo wysoka nad rzeką Solą, bogata w zioła, blisko miasteczka Żywca*” (Mecherzyński 1867). Wpis ten jest związany z ówczesnym zainteresowaniem roślinami pozyskiwanymi dla celów leczniczych, bądź też przypisywanym roślinom znaczeniom „magicznym”. W takim też rozumieniu pojawiły się pierwsze wzmianki o występowaniu na Babiej Górze roślin w dziełach renesansowych. Marcin z Urzędowa w swoim dziele „*Herbarz Polski*” (1595), opisując goryczkę (*Gentiana* = *Gentiana* L.), wskazuje Babią Górę jako miejsce jej obfitego występowania (ryc. 1). Na podstawie opisu oraz analogii z późniejszymi dziełami można podejrzewać, że była to *Gentiana punctata* L. W najbardziej znanym botanicznym dziele polskiego renesansu: „*Zielniku*” Szymona Syreniusza (1613), Babią Górę podawana jest jako obszar występowania kilku gatunków. Wśród nich znajdują się: goryczka wielka (*Gentiana* = *Gentiana punctata* L.) (ryc. 2), dla której podaje obfite występowanie na Babiej Górze, leczywrzód herculesów (*Panax heracleum* = *Heracelum sphondylium* L.), rożeniec (*Rhodia radix* = *Rhodiola rosea* L.). Wymienił także proso kozie (*Milium caprae*, *Daucus magnus*). Jest to niewątpliwie roślina z rodziny *Apiaceae*, jak wynika z opisu Syreniusza. Pod tą nazwą Czerwiakowski (1859) opisuje *Ammi visnaga* (*Visnaga daucoides* Gaertn.). Gatunki Syreniusza wymienił następnie Gabriel Rzączyński, znamienity jezuicki fizjograf w historii naturalnej Królestwa Polskiego, dodając jeszcze kosodrzewinę (*Pinus sylvestris montana* = *Pinus mugo* Turra) (Rzączyński 1721). W drugim wydaniu tego dzieła (Rzączyński 1745) uzupełnił listę roślin Babiej Góry

o *Polypodium quercinum* (= *Polypodium vulgare* L.) i jęczyznik zwyczajny (*Scolopendrium majus* seu *sylvestre*, *Asplenium majus*, *Lingva Cervina* = *Asplenium scolopendrium* L.).

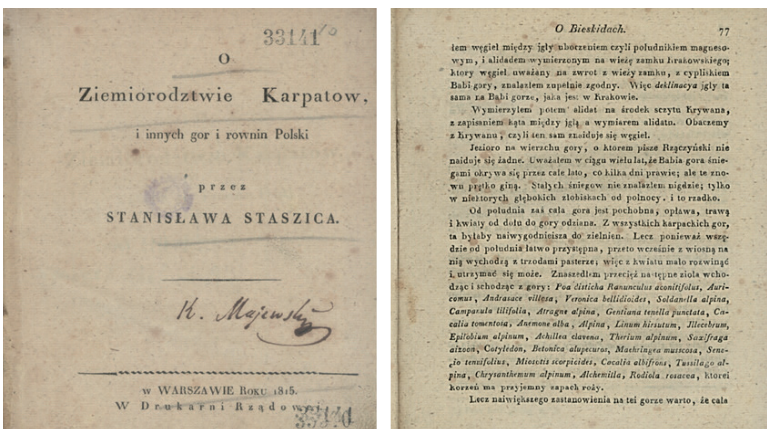

Ryc. 1. Marcina z Urzędowa „Herbarz Polski” (1595): Strona tytułowa oraz strona poświęcona goryczce, przy której opisie pojawia się nazwa Babiej Góry (źródło: <https://polona.pl>)

Ryc. 2. Szymon Syreniusz „Zielnik herbarzem...” (1613): strona tytułowa i strona poświęcona goryczce, przy której podane jest miejsce występowania na Babiej Górze (źródło: <https://polona.pl>)

Pierwszy przyrodniczy opis Babiej Góry podał Stanisław Staszic w rozprawie zatytułowanej *O ziemiorództwie Karpatow, i innych gor i rownin Polski*” wydanej w 1815 r. (Staszic 1815). Jego wyprawa w 1804 r., konna po kosodrzewinę i pieszka powyżej, przyniosła szereg spostrzeżeń dotyczących szaty roślinnej. Zwrócił uwagę m.in. na piętrowy układ roślinności oraz podał ponad dwadzieścia gatunków roślin naczyniowych (ryc. 3). Z wymienionych roślin, zebranych przez Staszica, a oznaczonych, przynajmniej częściowo, przez Franciszka Scheidta, ówczesnego dyrektora Ogrodu Botanicznego Akademii Krakowskiej, współcześnie występują: *Adenostyles alliariae*, *Anemone nemorosa*, *Gentiana punctata*, *Homogyne alpina*, *Myosotis palustris*, *Pulsatilla alba*, *Ranunculus platanifolius*, *R. auricomus*, *Rhodiola rosea*, *Saxifraga paniculata* oraz gatunki z rodzaju *Alchemilla*. Pozostałe wymienione przez Staszica gatunki zostały prawdopodobnie błędnie oznaczone. O oznaczeniu roślin przez Scheidta napisał Staszic dziękując mu w przypisach w części wstępnej swojego dzieła.

Ryc. 3. Stanisław Staszic: „O ziemiorództwie Karpatów...” (1815): strona tytułowa oraz strona z wymienionymi gatunkami występującymi na Babiej Górze (źródło: <https://polona.pl>)

W tym samym roku południowe stoki Babiej Góry odwiedził Pál Kitaibel, słynny botanik i chemik węgierski, profesor Uniwersytetu w Peszcie. W jego zbiorach zielnikowych i notatkach, opublikowanych dopiero przez botanika węgierskiego Augusta Kanitza w II połowie XIX w. (Kanitz 1863), znalazło się 19 gatunków roślin, głównie wysokogórskich. Do najcenniejszych należy *Cerastium alpinum*, który był później uznany przez Zapalowicza (1880) za podgatunek endemiczny dla Babiej

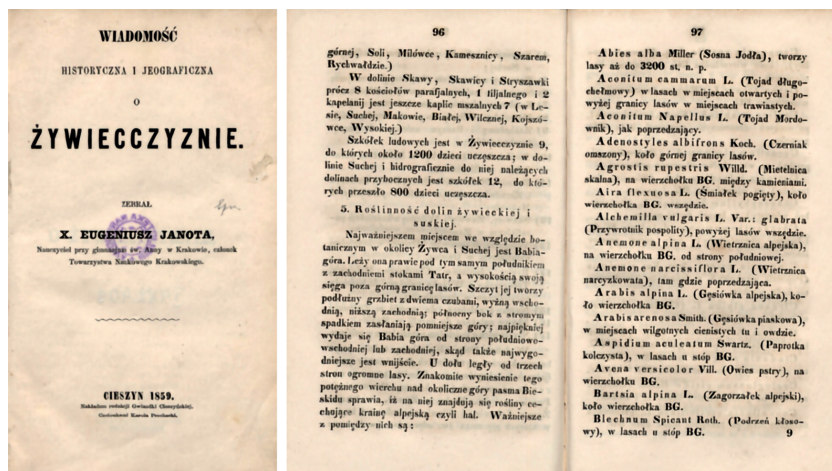
Góry (Parusel 2007c; 2008; 2014). Wśród roślin zebranych przez Kitaibela znalazły się także m.in.: *Anemone narcissiflora*, *Bartsia alpina*, *Campanula alpina*, *Pulsatilla alba*.

W I połowie XIX w. przyrodnicy różnych narodowości odwiedzali Babią Górę, stąd w wielu publikacjach znajdują się informacje o występowaniu gatunków roślin. Do najważniejszych prac z tego okresu należy pierwszy kompleksowy opis flory galicyjskiej Wilibalda Bessera, znanego polskiego botanika pochodzenia niemieckiego, profesora Uniwersytetu Kijowskiego. W jego dwutomowym dziele wymienionych jest 49 gatunków, dla których podał występowanie na Babiej Górze (Besser 1809a; 1809b). Wśród nich znajdują się, m.in.: *Circaea alpina*, *Dentaria glandulosa*, *Galium rotundifolium*, *Gnaphalium supinum*, *Hieracium nigrescens*, *Juniperus nana* (= *Juniperus communis* L. subsp. *alpina*), *Meum Mutellinum* (= *Mutellina purpurea*). Josef August Schultes, austriacki botanik, profesor Uniwersytetu w Wiedniu, w swoich florach wymienił 11 gatunków roślin z Babiej Góry (Schultes 1809; 1814a; 1814b), m.in.: *Rumex arifolius*, *Sedum telephium* (= *S. fabaria*), *Silene scabra* Kit. (?), *Melampyrum sylvaticum*. W tym czasie na Orawie badania przyrodnicze prowadził Paul Vitkay, słowacki ksiądz z Orawki, a wyniki zamieścił w opracowanej w 1822 r. „Flora arvensis”. Dzieło to nie zostało opublikowane, lecz było wówczas znane i korzystali z niego węgierscy badacze orawskich stoków Babiej Góry i jej podnóża (Kanitz 1865). W 1827 r. Babią Górę odwiedził Albrecht von Sydow, niemiecki geograf, badacz Tatr. W obszernej relacji z wyprawy wymienił 5 gatunków roślin naczyniowych występujących na Babiej Górze, w tym *Aspidium angulatum* (?) oraz *Dentaria enneaphyllos* (Sydow 1830). Kolejne dane florystyczne opublikowali: botanicy niemieccy – Friedrich Wimmer i Heinrich Grabowski (1827; 1829a; 1829b) – 26 gatunków, F. Wimmer (1832) – kolejnych 8 gatunków oraz Alexander Zawadzki, profesor Uniwersytetu Lwowskiego – 25 gatunków (Zawadzki 1835). W latach 1846-1853 badania botaniczne prowadził znamienny polski botanik, badacz flory karpackiej, Feliks Berdau. Wyniki jego badań ukazały się dopiero w 1890 r. w tomie zatytułowanym „Flora Tatr, Pienin i Beskidu Zachodniego” (Berdau 1890) dzięki staraniom Franciszka Błońskiego. Znajduje się tu 216 gatunków, dla których Berdau podał miejsce występowania na Babiej Górze. Z ważniejszych, nie znanych wcześniej z literatury gatunków znalazły się m.in.: *Coronilla varia*, *Gnaphalium norvegicum*, *Sparganium ramosum* (= *S. erectum* L. em. Rchb. s.s.), *Epipactis rubiginosa* (= *E. atrorubens* (Hoffm.) Besser).

Z 1840 r. pochodzą niepublikowane zapiski botaniczne Żegoty Paulego, polskiego archeologa, który z Babiej Góry podał 34 gatunki (Czerwieńec 1979). Węgierski mykolog i botanik Friedrich August Hazslinszky (1853) z południowych stoków wymienił 6 gatunków. W tym samym roku Gustav Reuss, słowacki badacz, wydał pierwszą florę Słowacji. Zawarł w niej także informacje o występowaniu na Babiej Górze przy 6 gatunkach, w tym *Daphne cneorum* (Reuss 1853)¹. W 1853 r. ukazała się także publikacja Juliusa Carla Mildego, niemieckiego briologa i pteridologa, w której podał – za Kotschym – *Scolopendrium officinarum* (= *Asplenium scolopendrium*) (Milde 1853). W 1859 r. nakładem Gwiazdki Cieszyńskiej w Cieszynie ukazała się publikacja Eugeniusza Janoty, profesora Uniwersytetu Lwowskiego, wybitnego krajoznawcy zatytułowana „Wiadomość historyczna i jeograficzna o Żywiecczyźnie” (Janota 1859). W książce tej Janota opisuje występowanie 110 gatunków roślin naczyniowych i trzech gatunków porostów. Są to rośliny głównie górskie, dla których Janota podaje oprócz nazwy łacińskiej, nazwę polską i miejsce występowania. Wśród roślin znajduje się *Cerastium alpinum*, którego umieszczenie można uznać za pierwszą drukowaną informację o tym gatunku na Babiej Górze, a podany wykaz gatunków za pierwszy tak obszerny i szczegółowy (ryc. 4). Rok później ukazał się pierwszy przewodnik turystyczny autorstwa Janoty obejmujący Babią Górę, gdzie umieścił spis 79 gatunków roślin naczyniowych (i 2 gatunków porostów), powołując się na rękopisy Feliksa Berdaua (Janota 1860).

W 1861 r. Franz Herlich, uznany i znamienity austriacki botanik, opublikował dane o 4 gatunkach wysokogórskich (Herlich 1861). W 1862 r. ukazała się obszerna praca Karla Kolbenheyera, niemieckiego badacza Tatr, w której zawarte są informacje o występowaniu na Babiej Górze 47 gatunków, głównie wysokogórskich, wraz z *Cerastium alpinum* (Kolbenheyer 1862). W tym samym roku została wydana notatka Antoniego Rehmana, polskiego botanika, profesora Uniwersytetu Lwowskiego, gdzie znalazło się 6 gatunków paprotników: *Aspidium aculeatum* (= *Polystichum aculeatum* (L.) Roth), *Blechnum spicant*, *Lycopodium alpinum* (= *Diphasiastrum alpinum* (L.) Holub), *Polypodium alpestre* (= *Athyrium distentifolium* Taux ex Opiz), *Polypodium calcareum* (= *Gymnocarpium*

¹ Stanowisko tego gatunku na Babiej Górze zostało uznane przez Neilreicha (1866a), a następnie przez Knappa (1872) za pomyłkę ze stanowiskiem Babahora na Spiszu.

Ryc. 4. Eugeniusz Janota: „Wiadomość historyczna i jeograficzna o Żywiecczyźnie” (1859): strona tytułowa oraz strony z opisem występowania gatunków rosnących na Babiej Górze (źródło: <https://polona.pl>)

robertianum (Hoffm) Newman), *Scolopendrium officinarum* (= *Asplenium scolopendrium* L.) (Rehman 1862). W tym czasie ukazała się także obszerna praca węgierskiego botanika Miklosa Szontagha (1863), w której zostały podane stanowiska 87 gatunków, w tym niepublikowane dane P. Vitkaya. W 1864 r. kolejna praca botanika węgierskiego wskazała stanowiska 15 gatunków z Babiej Góry i jej podnóża (Hazslinszky 1864).

Obszerną charakterystykę flory masywu Babiej Góry w II połowie XIX w. wydał Antoni Rehman (1866). Flora ta zawiera kilkadziesiąt gatunków roślin naczyniowych występujących w różnorodnych zbiorowiskach roślinnych. Uwzględnił także gatunki opublikowane wcześniej przez innych autorów. Oprócz roślin naczyniowych, wymienił nieliczne gatunki mchów, wątrobowców i porostów. W 1866 r. została wydana rozprawa Franza Herbicha, w której podanych jest 35 ważniejszych gatunków, zebranych dla niego w 1858 r. przez Zygmunta Bośniackiego, geologa i przyrodnika polskiego. Wśród tych roślin znajdowały się m.in.: *Arum maculatum*, *Hacquetia epipactis*, *Montia minor* (prawdopodobnie błędne oznaczenie), *Orchis sambucina* (= *Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó), *Saxifraga stellaris* (oznaczenie błędne, w Polsce nie występuje) i *Spiranthes autumnalis* (= *Spiranthes spiralis* (L.) Chevall) (Herbich 1866). Z orawskich stoków Babiej Góry dane o 86 gatunkach zestawil w tym okresie austriacki botanik August Neilreich (1866a; 1866b;

1870). W 1870 r. wyprawę na Babią Górę odbył zoolog Antoni Waga, który w swoim rękopisie podał 13 gatunków roślin naczyniowych (Pawłowski 1987). Botanik austriacki, Josef Knapp, w dziele „Flora Galicji i Bukowiny” zestawil znane mu z różnych źródeł informacje o stanowiskach około 140 taksonów rosnących na Babiej Górze (Knapp 1872). W obszernym opisie flory tego masywu Albert Peter, niemiecki botanik, wymienił 148 gatunków roślin naczyniowych oraz pojedyncze gatunki porostów, grzybów większych i mszaków (Peter 1879).

W XIX w. podsumowaniem ówczesnej wiedzy o florze Babiej Góry było dzieło Hugona Zapalowicza, polskiego botanika i podróżnika (ryc. 4), powstałe na podstawie badań botanicznych prowadzonych w latach 1875–1879. W badaniach terenowych towarzyszył Zapalowiczowi Wawrzyniec Szkolnik, mieszkaniec Zawoi. Wszechstronna monografia opisująca środowisko przyrodnicze oraz 638 gatunków roślin została opracowana na podstawie ponad 11000 zapisków florystycznych (Zapalowicz 1880). Podał tu gatunek nowy dla Galicji – *Laserpitium archangelica*. Występowanie okrzynu jeleniego na Babiej Górze było jedynym znanym stanowiskiem tego gatunku w Karpatach polskich aż do 2003 r., kiedy stwierdzono jego obecność w Beskidzie Śląskim (Wilczek 2004; Parusel 2014). W monografii Zapalowicz odnotował, że 101 gatunków było już podanych przez innych badaczy, a występowanie 26 nie udało mu się potwierdzić. Nie cytuje jednak żadnej publikacji w wykazie gatunków, więc powyższych danych liczbowych nie można sprawdzić bez weryfikacji ówczesnego piśmiennictwa botanicznego. Zakwestionował także stanowiska *Dentaria enneaphyllos* (prawdopodobnie dane von Sydowa), a także *Tanacetum corymbosum* i *Stachys alpina* Knappa (a w rzeczywistości Berdaua). Zebrał również materiał zielnikowy. Jego badania były możliwe dzięki finansowemu wsparciu Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności. Stąd też materiał zielnikowy został przekazany tej instytucji.

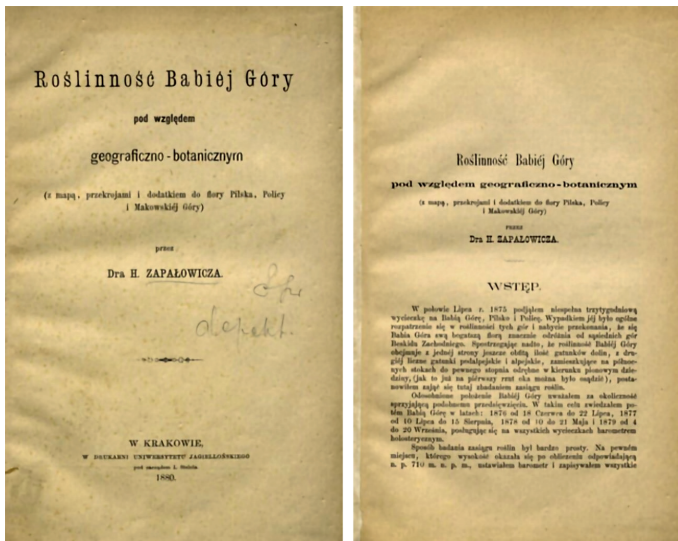
Dalsze publikacje², o charakterze przeglądowym, uzupełniają charakterystykę geobotaniczną roślinności Babiej Góry (Sagorski, Schneider

² Dezydery Szymkiewicz w „Bibliografii flory polskiej” (1925, PAU, Kraków) tłumaczy węgierski tytuł pracy Kornela Bartala na „Przyczynki do znajomości flory Babiej Góry i okolic”, nie podając jednocześnie oryginalnego brzmienia tytułu: Bartal, Kornél 1903: Adatok a Baba-hegyecsopot és környéke növényzetének ismeretéhez. Növénytani közlemények 2(3), pp. 97–129 i 2(4), pp. 147–161. W rzeczywistości praca i flora w niej podana odnosi się do masywu Kozich Grzbietów na Spiszu.

1891; Wołoszczak 1897; Pax 1898; 1905; 1908; Hayek 1916; Walas 1933a; 1936).

Wraz z powstaniem w pierwszej połowie XX w. fitosocjologii – nowej dziedziny nauki – danych florystycznych zaczęły także dostarczać prace fitosocjologiczne (Szafer i in. 1927; Ralski 1931; Walas 1933a).

Utworzenie Babiogórskiego Parku Narodowego stało się początkiem organizowania badań przyrodniczych na większą skalę. Badania florystyczne rozpoczęli Celiński, Wojterski (1963; 1983), a następnie kontynuowali Borysiak (1987), Szwed (1993) i Stachnowicz (2001; 2007). Ukazało się również wiele notatek florystycznych oraz innych prac charakteryzujących florę Babiej Góry. Prace te są wymienione przez Borysiak, Stachnowicz (2004; 2018). Dane florystyczne zawierają również opracowania fitosocjologiczne, które zostały w tym okresie podjęte (Celiński, Wojterski 1961; 1978; HOLEKSA, HOLEKSA 1981; 1986–1987; Bujakiewicz 1982a; 1982b; 2006; Migra 1983; Šomšák 1983; Parusel 1985; 1989; 1996; 2003; Borysiak 1986; Łuszczczyński, Łuszczczyńska 1990; Kasprovicz 1996a; 1996b; Uziębło 1996; 2001; 2007; 2011; Szwagrzyk i in. 1999a; 1999b; Zarzycki 1999; 2004; Balcerkiewicz, Pawlak 2004; HOLEKSA, WOŹNIAK 2005; Uziębło, Ciapała 2006; Parusel, Wika 2007; Stachurska-Swakoń 2009; Koczur 2011; Uziębło i in. 2018).

Ryc. 5. Hugo Zapalowicz „Roślinność Babiej Góry” (1880): strona tytułowa oraz pierwsza strona rozprawy (źródło: <https://polona.pl>)

W 100 lat po publikacji Zapalowicza (1880) zostały zakończone główne badania terenowe, wykonywane w latach 1974–1981 przez zespół botaników pod kierunkiem profesora Teofila Wojterskiego z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Dane florystyczne gromadzone były metodą kartogramu sieci ATPOL. W latach 1993–1994 i 1996–2000 zostały one uzupełnione przez uczniów profesora Wojterskiego, a założona w 1993 r. baza danych liczy około 60 000 oryginalnych notowań gatunków występujących na Babiej Górze. Zawiera ona dane o 626 gatunkach roślin naczyniowych występujących w Babiogórskim Parku Narodowym (Borysiak, Stachnowicz 2004; 2018). Flora całego masywu Babiej Góry nie doczekała się dotychczas krytycznego przeglądu.

3.2. Brioflora

Pierwsza informacja o mszakach Babiej Góry została opublikowana przez Josefa Mildego (1861). Wskazał w swoim opracowaniu stanowisko *Splachnum sphaericum*. Pierwszą obszerną pracę opublikował Antoni Rehman (1864), który wymienił 132 gatunki mchów i 27 gatunków wątrobowców. Opisał też pionowe rozmieszczenie mchów.

II połowa XIX oraz przełom XIX i XX w. przyniósł wiele prac o mszakach, co sprawiło, że Babia Góra należała do najlepiej poznanych, obok Tatr, regionów Karpat. Złożyły się na to badania m.in. Rehmana, Mildego, Limprichta, Chalubińskiego, Żmudy, Ralskiego i Walasa, które cytują Klama (2004; 2018), Stebel (2004) oraz Stebel i in. (2018).

Ożywienie badań briologicznych po prawie pięćdziesięcioletniej przerwie nastąpiło po utworzeniu Babiogórskiego Parku Narodowego w 1954 r. Wówczas ukazały się liczne prace Wojterskiego, a później i innych autorów, których wymieniają Klama (2004; 2018) i Stebel i in. (2018). Podsumowanie badań briologicznych wykazało z masywu Babiej Góry 109 taksonów wątrobowców (Klama 2018) oraz 279 gatunków, 1 podgatunek i 7 odmian mchów (Stebel i in. 2018).

3.3. Fykoflora

Wiedzę o glonach masywu Babiej Góry zawdzięczamy badaniom Romana Gutwińskiego (1898), wybitnego znawcy glonów Polski, który w czasie jednodniowej wycieczki odbytej w 1897 r. opisał 118 gatunków glonów. Badania te były możliwe dzięki zasilkom Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności (Köhler 2003).

3.4. Roślinność

Roślinność masywu Babiej Góry stała się przedmiotem nowoczesnych badań dopiero w pierwszej połowie XX w., po powstaniu w Europie dziedziny badań nad roślinnością i jej klasyfikacją. Jednak ogólne opisy pojawiły się w literaturze znacznie wcześniej. Najstarsze opisy fizjonomiczne roślinności Babiej Góry zawdzięczamy Wincentemu Polowi, geografowi, profesorowi Akademii Krakowskiej (Pol 1851). Ugrupowania roślinności opisał następnie Hugo Zapalowicz (1880), zwracając uwagę na jej piętrowy układ. Szczegółowe opisy karpackich formacji roślinnych zawierają opracowania Ferdinanda Paxa (1898; 1905), niemieckiego botanika, rektora Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Augusta Hayeka (1916), austriackiego fitogeografa. Warto dodać, że Albert Peter (1879) użył po raz pierwszy na omawianym terenie nazwy *Sphagnetum* dla torfowisk, nazwy z końcówką używaną niemal 50 lat później w nazewnictwie fitosocjologicznym zespołów roślinnych.

Badania fitosocjologiczne na Babiej Górze zapoczątkowali Bogumil Pawłowski i Konstanty Stecki, którzy w 1923 r. wykonali pięć pierwszych zdjęć fitosocjologicznych w zespole kosodrzewiny (opublikowane w: Szafer i in. 1927). Następne badania fitosocjologiczne podjęli w latach 1928–1931 Edward Ralski (1931) i Jan Walas (1933a; 1933b) wydając pierwsze monografie fitosocjologiczne dla Babiej Góry. Pierwszy z tych autorów badał zbiorowiska nieleśne polan i hał, wyróżniając z terenu obecnego Babiogórskiego Parku Narodowego 11 zbiorowisk. Drugi z autorów uzupełnił listę zbiorowisk o dalszych 11 jednostek oraz opisał szczegółowo buczynę karpacką i świerczynę górnoregłową, zwracając uwagę na różnice ze świerczyną występującą w Tatrach. Jan Walas, wykonując badania na Babiej Górze, korzystał ze wsparcia finansowego Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności; zebrany zielnik przekazał PAU.

Po utworzeniu Babiogórskiego Parku Narodowego w 1954 r. badania fitosocjologiczne podjęli Florian Celiński i Teofil Wojterski, którzy w latach 1956–1960 prowadzili kartowanie roślinności, udokumentowane przeszło 250. zdjęciami fitosocjologicznymi. Badania te zostały opublikowane w formie barwnej mapy zbiorowisk roślinnych Parku (Celiński, Wojterski 1961). Autorzy ci wyróżnili 11 nowych zbiorowisk roślinnych, a w latach 1966–1969 oraz w 1974 r. kontynuowali badania, zakończone publikacją 146 zdjęć fitosocjologicznych zbiorowisk leśnych i wyróżnieniem dwóch nowych zespołów leśnych (Celiński,

Wojterski 1978). W 1983 r. ukazały się dwie prace słowackich autorów o zbiorowiskach leśnych na południowym stoku Babiej Góry (Migra 1983; Šomšák 1983). Do 1983 r., w którym dokonano pierwszego podsumowania badań fitosocjologicznych w Babiogórskim Parku Narodowym (Parusel 1988), badania roślinności prowadzili: Jaworski (1973); Matuszkiewicz (1977); Borysiak (1978); Filipek, Dąbrowska (1978); J. Holeksa, K. Holeksa (1981); Bujakiewicz (1982a; 1982b). Kolejne wyniki badań fitosocjologicznych nad zbiorowiskami leśnymi i zarosłowymi i ich podsumowania opublikowali Parusel (1985; 1989; 1996; 2005; 2007b), Holeksa, Woźniak (2005), Parusel (2003; 2005) oraz Parusel i in. (2004; 2018; 2022), Parusel, Wika (2007); Bednarz i in. (2009), łąkowymi Zarzycki (1999; 2004; 2018), ziólorosłowymi Uziębło (1996; 2001; 2007; 2011), Balcerkiewicz, Pawlak (2004; 2018), Uziębło, Ciapała (2006), Stachurska-Swakoń (2009) i Uziębło i in. (2018) oraz wysokogórskimi Balcerkiewicz, Pawlak (2004; 2018).

Dotychczasowe badania fitosocjologiczne w masywie Babiej Góry dokumentują występowanie 125 zespołów i zbiorowisk roślin naczyniowych, w tym 51 autogenicznych i 74 antropogenicznych. Wykonano w nich ponad 1500 zdjęć fitosocjologicznych (Parusel 2006a; 2007a; Parusel i in. 2022).

Babia Góra była również obiektem badań fitosocjologicznych nad zbiorowiskami roślin zarodnikowych. Badaniami nad nadrzewnymi zbiorowiskami mszaków zajmowały się Mickiewicz (1965) oraz Szukalska (2004; 2007), które wyróżniły 43 zbiorowiska i wykonały w nich ponad 400 zdjęć fitosocjologicznych. Balcerkiewicz, Pawlak (2004) opisali jeszcze dwa zbiorowiska naziemne mszaków. Badania nad zbiorowiskami porostów zapoczątkowali Celiński, Wojterski (1960; 1961), a kontynuowała je Bielczyk (1986; 1987) oraz Balcerkiewicz, Pawlak (2004; 2018). Wyróżniono dotąd 15 zbiorowisk porostowych, w których wykonano ponad 80 zdjęć fitosocjologicznych.

3.5. Flora kopalna

Masyw Babiej Góry był również przedmiotem badań paleobotanicznych. Pierwsze badania osadów torfu na stoku północnym wykonał Jan Trela (1929), a następnie Obidowicz (2004; 2013; 2018). Wyniki badań osadów u południowego podnóża stoku opublikowali Rybniček i Rybničkova (2002).

Badania paleobotaniczne wykonane dotychczas w masywie Babiej Góry i w jego najbliższym sąsiedztwie pozwalają na zapoznanie się z historią rozwoju roślinności od młodszego dryasu i okresu prebo-realnego (Rybniček, Rybničková 2002), zasadniczo jednak dokumentują one młodsze okresy holocenu (Trela 1929; Stuchlikowa, Stuchlik 1962; Obidowicz 2004; 2013; 2018; Nalepka, Walanus 2013).

4. Badania mykologiczne

4.1. Mykobiota

Doniesienia o grzybach Babiej Góry pojawiają się w literaturze dość późno, gdyż dopiero w II połowie XX w. Pierwsza publikowana informacja o tej grupie organizmów pochodzi z pracy Alberta Petera (1879). Wymienił on z Babiej Góry dwa dość pospolite gatunki: *Icmadophila aeruginea* (= *Russula aeruginea*) i *Polyporus marginatus* (= *Fomitopsis pinicola*). Pojedyncze notowania Raciborskiego, Namysłowskiego i Stec-Roupertowej zestawil Chlebicki (1990). Jednak aż do lat 60. XX w. był to teren słabo rozpoznany mykologicznie. Pojedyncze notowania z tego okresu wymienia Bujakiewicz (2004; 2018). Pełniejsze dane o występowaniu grzybów wielkoowocnikowych zawarte są w publikacji Wojewody (1965), a podsumowanie dotychczasowych badań znajdujemy w publikacji Bujakiewicz (2018), zamykające się liczbą 995 taksonów. Najnowsze obserwacje podają Chachula i in. (2019), którzy wykazują 48 nowych gatunków.

Pierwsze notowania grzybów workowych podaje Stec-Roupertowa (1936), a dalsze gatunki wymieniają Majewski (1972), Sałata (1979; 1985) i Bujakiewicz (1979; 1982a; 1982b). Od 1983 r. badania nad workowcami rozpoczął Chlebicki (1990). Wynikiem tych badań jest poznanie 114 taksonów workowców i 52 taksonów grzybów anamorficzych (Chlebicki 2004; 2018).

Pierwsze doniesienia o gatunkach grzybów zaliczanych do mikro-mycetes autorstwa Raciborskiego z 1886 r., Schroetera z 1897 r., Grabowskiego i Juraszkówny z 1933 r., Stec-Roupertowej z 1936 r., Dominika z 1963 r. i Kochmana z 1971 r. wliczają Ruszkiewicz-Michalska i Piskorski (2018). Wyniki szczegółowych badań grzybów pasożytniczych, prowadzonych w latach 1966–1968, opublikował Majewski (1972). Był on także autorem publikacji o grzybach pasożytujących na owadach (Majewski 1994; 2008). Podsumowanie badań nad grzybami

Pasożytniczymi, dokonane przez Ruszkiewicz-Michalską i Piskorskiego (2018), wykazuje w sumie 199 gatunków tych grzybów.

Badania nad śluzowcami Babiej Góry zostały podjęte dopiero w II połowie XX w. W latach 1977–1981 intensywne prace terenowe Alojzego Magiery doprowadziły do stwierdzenia występowania na terenie Parku 86 gatunków i dwóch odmian, w tym czterech gatunków nowych dla flory Polskiej: *Comatricha fusiformis*, *Cribraria exigua*, *C. ore-gana* i *Macbrideola cornea*. W latach 80. XX w. badania podjęła także Anna Drozdowicz. Jej obserwacje wczesnowiosennych śluzowców doprowadziły do odkrycia kolejnych nowych gatunków w Babiogórskim Parku Narodowym: *Diderma alpinum*, *Lamproderma carestiae*, *L. sauteri*, *Lepidoderma carestianum*, *Physarum albescens* oraz *Trichia alpina*, a także do stwierdzenia obecności gatunków, których występowanie w Polsce wcześniej było poddawane w wątpliwość (Drozdowicz 1988). Według listy zestawionej przez Magierę i Drozdowicz (2004; 2018) w Babiogórskim Parku Narodowym stwierdzono występowanie 91 gatunków śluzowców oraz dwie odmiany, co stanowi 36,4% składu gatunkowego śluzowców Polski. Z tej liczby aż 41 gatunków należy do gatunków rzadkich. Pionowe rozmieszczenie śluzowców w Parku jest jedynym tego typu opracowaniem śluzowców w polskich Karpatach (Magiera, Drozdowicz 2018).

4.2. Porosty (grzyby zlichenizowane)

Pierwsze publikowane doniesienie o porostach Babiej Góry zawdzięczamy Albrechtowi von Sydow, który w 1827 r. odwiedził szczyt tej góry. W jego pracy znajduje się informacja o występowaniu na Babiej Górze *Cetraria islandica* (Sydow 1830). Eugeniusz Janota w publikacji o Żywiecczyźnie wymienił trzy gatunki porostów rosnących na Babiej Górze w piętrze alpejskim: *Cetraria islandica* Ach., *Cladonia rangiferina* Hoffm., *Lecanora brunnea* Schwar. podając ich nazwy polskie i miejsce występowania (Janota 1859). Pierwsze szczegółowe badania nad występowaniem porostów prowadził tu Berthold Stein, niemiecki botanik i lichenolog, nadinspektor Ogrodu Botanicznego we Wrocławiu. Jego praca opublikowana w 1872 r. wykazała występowanie 87 gatunków (Stein 1872). Kolejne doniesienia o porostach wnosily badania Steina (1873), Rehmana (1879), Petera (1879) i Boberskiego (1886). Po długiej przerwie badania nad porostami zostały wznowione przez Zygmunta Tobolewskiego w 1960 r. Zestawienie jego licznych prac cytują

Bielczyk (2004) oraz Bielczyk, Czarnota (2018). Wcześniejsze doniesienia o porostach zawierają opracowania Zschackego (1934), Suzy (1951) i Zimnej (1953). Informacje o występowaniu porostów dostarczały także prace nad „Atlasem rozmieszczenia porostów w Polsce” (cyt. w Bielczyk, Czarnota 2018). W późniejszych latach badania nad porostami w regionie Beskidów Zachodnich prowadzili Nowak (1972; 1998), Bielczyk (1986; 1987) oraz Węgrzyn (2002; 2004), który podał 29 gatunków nowych dla Babiej Góry, a także Czarnota (2007; 2011). Czarnota i Węgrzyn w 2012 r. wykazali z obszaru Babiogórskiego Parku Narodowego 47 kolejnych nowych taksonów. Wykaz badaczy i opublikowanych prac nad porostami Babiej Góry, jak również aktualny stan liczebny porostów, podają Bielczyk, Czarnota (2018). W podsumowaniu swojego opracowania autorzy wykazują łącznie 382 taksony porostów i 25 taksonów grzybów naporostowych.

5. Podsumowanie

W bogatej historii zainteresowania przyrodą Babiej Góry można wyróżnić kilka okresów:

- XV–XVIII – zainteresowanie leczniczymi właściwościami roślin, okres w którym znajdujemy pierwsze drukowane doniesienia o roślinach rosnących na Babiej Górze;
- 1804–1879 – gromadzenie zbiorów zielnikowych i publikowanie informacji z wycieczek i wypraw fizjograficznych przez badaczy polskich, austriackich, węgierskich, niemieckich, słowackich; w tym czasie opublikowano powyżej 50 prac; początek okresu wyznacza wyprawa Stanisława Staszica (Staszic 1815);
- 1881–1938 – realizowane badania przyrodnicze Babiej Góry i innych obszarów dzięki możliwości wsparcia finansowego Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności; w tym czasie opublikowano co najmniej 16 prac; początek okresu wyznacza rozprawa Hugo Zapalowicza (1880);
- 1954–2022 – utworzenie parku narodowego zainicjowało szereg szczegółowych badań nad różnymi aspektami przyrodniczymi parku, co pozwoliło na dość dokładne określenie stanu różnych grup organizmów i ekosystemów. W tym czasie ukazały się monografie podsumowujące badania przyrodnicze (Szafer 1963; Zabierowski 1983; Wołoszyn i in. 2004) oraz najnowsze

3 odrębne monografie poświęcone: roślinom (Holeksa, Szwa-grzyk 2018), grzybom (Mułenko, Holeksa 2018) oraz lasom (Szwagrzyk 2022).

Dotychczasowe badania flory i roślinności oraz grzybów, porostów i śluzowców dokumentują niezwykle bogactwo i różnorodność przy-rodniczą masywu Babiej Góry.

Najliczniejsze są grzyby, których stwierdzono tu 1806 taksonów. O wiele mniejsza jest flora roślin naczyniowych, licząca ponad 600 gatun-ków, a następnie brioflora, reprezentowana przez 388 gatunków, 1 pod-gatunek i 7 odmian. Najmniej liczną jest fykoflora, reprezentowana przez 118 gatunków wykazanych podczas jednodniowego wypadu sprzed 124 laty. Wśród tych grup systematycznych wykazano wiele gatunków rzadkich i zagrożonych oraz chronionych w Polsce i w Europie.

Roślinność masywu liczy 185 syntaksonów, w tym 125 zbiorowisk roślin naczyniowych, 45 zbiorowisk mszaków i 15 porostów. Aż 74 syntaksony są pochodzenia antropogenicznego. Zidentyfikowano tu 22 siedliska przyrodnicze, podlegające ochronie na mocy Dyrektywy Siedliskowej.

Analiza osadów torfowych pozwala prześledzić zmiany roślinności od młodszego dryasu i okresu preborealnego. W profilach pyłkowych z Zubrzyca Górnej, Bobrova, Słanej Vody i Suchego Stawku możemy obserwować ziarna pyłku oraz roślin azotolubnych, a także spadki udziału pyłku drzew (Stuchlikowa, Stuchlik 1962; Rybniček, Rybničkova 2002; Obidowicz 2004), ukazujące wyraźnie ingerencję człowieka w śro-dowisko naturalne i dowód na jego przekształcenie (Parusel 2006b).

Przemiany roślinności masywu Babiej Góry spowodowane działal-nością gospodarczą zostały scharakteryzowane przez Łajczaka i Lamor-skiego (2015) oraz Łajczaka (2016), natomiast przemiany lasów były przedmiotem rozważań Parusela (2006b) oraz Parusela i Lamorskiego (2022). W studium historii użytkowania ziemi omawianego obszaru wydzielono 7 okresów różniących się sposobami pozyskiwania zasobów przyrody oraz skutkami tych działań. Największe przemiany nastą-piły w okresie III, czyli od XVI do XVIII w., w którym ukształtowała się granica rolno-leśna, prowadzono intensywne wypasy zwierząt na pola-nach i w lasach oraz wprowadzono zorganizowane formy gospodarki leśnej. W okresach następnych, aż do 1924 r., trwało intensywne wyci-nanie starodrzewów, zwłaszcza w dolnych partiach stoków. Naturalny

charakter miały jeszcze lasy wyższych położeń. Zwiększyła się liczba zwierząt gospodarskich wypasanych w lasach i na polanach.

Zasadnicze zmiany w użytkowaniu zasobów przyrody nastąpiły po 1924 r., kiedy wstrzymano gospodarcze użytkowanie lasów w górnych partiach masywu, wyeliminowano pasterstwo oraz obejmowano ochroną prawną niektóre ocalałe fragmenty starodrzewów w formie rezerwatów przyrody oraz lasów ochronnych. Najważniejsze zmiany nastąpiły jednak po utworzeniu w 1954 r., a następnie powiększeniu w 1997 r., Babiogórskiego Parku Narodowego, kiedy zarządzanie tym obszarem zostało podporządkowane zachowaniu wyjątkowego charakteru przyrody babiogórskiej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że konieczne jest sporządzenie syntezy przemian szaty roślinnej masywu Babiej Góry. Jej podstawą powinno być porównanie wyników badań historycznych i współczesnych.

Bibliografia

- Balcerkiewicz, Stanisław; Pawlak Grażyna 2004: Roślinność wysokogórska Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 357–378.
- Balcerkiewicz, Stanisław; Pawlak Grażyna 2018: Roślinność wysokogórska Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rośliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie?”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 165–204.
- Bartal, Kornél 1903: Adatok a Baba-hegycsoport és környéke növényzetének ismeretéhez. *Növénytani közlemények* 2(3), ss. 97–129 i 2(4), ss. 147–161.
- Bednarz, Zbigniew; Holeksa, Jan; Różański, Wojciech; Szwagrzyk Jerzy; Wilczek, Zbigniew; Żywiec, Magdalena 2009: Altitudinal ranges of forest and shrub communities in the Babia Góra Massif (West Carpathians). [W:] Jan Holeksa, Beata Babczyńska-Sendek, Stanisław Wika (eds.), *The role of geobotany in biodiversity conservation*. Katowice: University of Silesia, ss. 71–80.
- Berdau, Feliks 1890: *Flora Tatr, Pienin i Beskidu Zachodniego*. Warszawa: Druk J. Filipowicza (dawnicj J. Bergera), ss. 829 + spis abecadłowy.
- Besser, Wilibald 1809a: *Primitiae florae Galliciae Austriacae utriusque. Eenebeiridion ad excursiones botanicas*. Pars 1. *Monandria – Polyandria*. Viennae: Sumtibus Ant. Doll, ss. XVIII + 399.

- Besser, Wilibald 1809b: *Primitiae florae Galliciae Austriacae utriusque. Eenbeiridion ad excursions botanicas*. Pars 2: *Didynamia – Dioecia*. Viennae: Sumtibus Ant. Doll, ss. VIII + 423.
- Bielczyk, Urszula 1986: Zbiorowiska porostów epifitycznych w Beskidzie Zachodnim. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* (1984) 30(1), ss. 3–89.
- Bielczyk, Urszula 1987: *Platismatio glaucae-Ochrolechietum androgynae* Hil. 1925, an epiphytic lichen-dominated communities in the Western Carpathians. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 31–32(3–4), ss. 465–472.
- Bielczyk, Urszula 2004: Różnorodność gatunkowa porostów Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 285–314.
- Bielczyk, Urszula; Czarnota, Paweł 2018: Porosty i grzyby naporostowe Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Wiesław Muleńko, Jan Holeksa (red.), *Grzyby Babiej Góry. „Monografie babiogórskie”*. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 131–165.
- Boberski, Ladislaus 1886: Systematische Uebersicht der Flechten Galiziens. Zoologisch-botanische Gesellschaft. Wien 36, ss. 243–286.
- Borysiak, Janina 1978: Thickets with *Sorbus aucuparia* var. *glabrata* Wimm. et Gr. in the upper forest limit zone on the Mt. Babia Góra. [W:] Teofil Wojterski (red.), *Guide to the Polish International Excursion, International Society for Vegetation Science*. Poznań: Uniwersytet A. Mickiewicza, ss. 228–233.
- Borysiak, Janina 1986: Zespół jarzębiny *Athyrio-Sorbetum* ass. nova w strefie górnej granicy lasu w masywie Babiej Góry. *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią*, Ser. B, 36 (1985), ss. 115–133.
- Borysiak, Janina 1987: Pionowe rozmieszczenie wybranych gatunków flory naczyniowej na tle piętrowego układu roślinności w masywie Babiej Góry (Beskid Zachodni). *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią*, Ser. B, 38, ss. 155–165.
- Borysiak, Janina; Stachnowicz, Wojciech 2004: Zarys flory roślin naczyniowych Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 379–422.
- Borysiak, Janina; Stachnowicz, Wojciech 2018: Flora roślin naczyniowych Babiogórskiego Parku Narodowego (Karpaty Zachodnie, Polska). [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rośliny Babiej Góry. „Monografie babiogórskie”*. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 62–101.

Jerzy B. Parusel, Alina Stachurska-Swakoń
Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

- Bujakiewicz, Anna 1979: Grzyby Babiej Góry. I. Mikoflora lasów. *Acta Mycologica* 15(2), ss. 213–294.
- Bujakiewicz, Anna 1982a: Grzyby Babiej Góry. II. Wartość wskaźnikowa *Macromycetes* w zespołach leśnych. a. Uwagi wstępne i charakterystyka lasów regla dolnego. *Acta Mycologica* 17(1981) (1–2), ss. 63–125.
- Bujakiewicz, Anna 1982b: Grzyby Babiej Góry. III. Wartość wskaźnikowa *Macromycetes* w zespołach leśnych. *Acta Mycologica* 18(1), ss. 3–44.
- Bujakiewicz, Anna 2004: Grzyby wielkoowocnikowe Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 215–257.
- Bujakiewicz, Anna 2006: Macrofungi in the *Caltho-Alnetum* association on the northern slopes of the Babia Góra massif (Western Carpathians). *Polish Botanical Studies* 22, ss. 81–93.
- Bujakiewicz, Anna 2018: Grzyby wielkoowocnikowe Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Wiesław Mułenko, Jan Holeksa (red.), *Grzyby Babiej Góry. „Monografie babiogórskie”*. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 47–83.
- Celiński, Florian; Wojterski, Teofil 1960: Kartowanie zbiorowisk roślinnych Babiogórskiego Parku Narodowego. *Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 62(5), ss. 359–361.
- Celiński, Florian; Wojterski, Teofil 1961: Mapa zbiorowisk roślinnych Babiogórskiego Parku Narodowego. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Komisja Biologiczna.
- Celiński, Florian; Wojterski, Teofil 1963: Świat roślinny Babiej Góry. [W:] Władysław Szafer (red.), *Babiogórski Park Narodowy*. Kraków: Zakład Ochrony Przyrody PAN, ss. 109–171.
- Celiński, Florian; Wojterski, Teofil 1978: Zespoły leśne masywu Babiej Góry. *Prace Komisji Biologicznej, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań* 48, ss. 1–62.
- Celiński, Florian; Wojterski, Teofil 1983: Szata roślinna Babiej Góry. [W:] Kazimierz Zabierowski (red.), *Park Narodowy na Babiej Górze. Przyroda i Człowiek*. „Studia Naturae”, ser. B, 29. Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Zakład Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych PAN, ss. 121–177.
- Chachula, Piotr; Szafraniec Stanisław; Melke, Andrzej; Ruta, Rafał 2019: Grzyby wielkoowocnikowe (*Makromycetes*) stwierdzone w 2018 roku na terenie Babiogórskiego Parku Narodowego. *Przegląd Przyrodniczy* 30(3), ss. 3–26.
- Chlebicki, Andrzej 1990: Występowanie *Pyrenomycetes* i *Loculoascomycetes* oraz ich anamorf w zbiorowiskach roślinnych Babiej Góry. *Acta Mycologica* 25(2) (1989), ss. 51–143.

- Chlebicki, Andrzej 2004: Workowce i ich stadia anamorfczne w zbiorowiskach roślinnych Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 259–284.
- Chlebicki, Andrzej 2018: Workowce z klas *Dothideomycetes*, *Leotiomycetes* i *Sordariomycetes* i ich stadia anamorfczne w zbiorowiskach roślinnych Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Wiesław Mulenko, Jan Holeksa (red.), *Grzyby Babiej Góry. „Monografie babiogórskie”*. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 85–111.
- Czarnota, Paweł 2007: The lichen genus *Micarea* (*Lecanorales*, *Ascomycota*) in Poland. *Polish Botanical Studies* 23, ss. 1–199.
- Czarnota, Paweł 2011: *Micarea contexta* and *M. lynceola* (lichenized *Ascomycota*), new for Poland. *Polish Botanical Journal* 56(2), ss. 307–313.
- Czarnota, Paweł; Węgrzyn, Michał 2012: Lichenized and lichenicolous fungi new to Babia Góra National Park (Poland, Western Carpathians). *Mycotaxon* 122, ss. 89–110.
- Czerwiakowski, Ignacy R. 1859: *Opisanie roślin dwulistniowych lekarskich i przemysłowych przez Ignacego Raf. Czerwiakowskiego ... Botaniki szczególnej Część czwarta ...* Biblioteka Naukowa wydawana staraniem C.K. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W Drukarni C. K. Uniwersytetu, Kraków, ss. 2255.
- Czerwiniak, Marek 1979: Botaniczne zapiski z połowy XIX w. *Prace Babiogórskie* 1, ss. 22–25.
- Drozdowicz, Anna 1988: Nowe dla Polski gatunki śluzowców związanych z topniejącym śniegiem. *Folia Societatis Scientiarum Lublinensis* 30 (Biol. 1–2), ss. 31–33.
- Feliksiak, Stanisław (red.) 1987: *Słownik biologów polskich*. Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Filipek, Jan; Dąbrowska, Lidia 1978: Sukcesyjne zmiany charakteru zbiorowisk łąkowych na polanach Babiogórskiego Park Narodowego. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie, ser. Rolnictwo* 18, ss. 87–97.
- Gutwiński, Roman 1898: Algae in itinere per montem Babia Góra collectae. *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej* 33, ss. 191–203.
- Hayek, von August E. 1916: *Die Pflanzendecke Österreich–Ungarns auf Grund fremder und einiger Forschungen geschildert*. I. Band. Leipzig und Wien: Franz Deudicke, ss. 601.
- Hazslinszky, Friedrich 1853: Beitrag zur Kenntnis der Flora der Karpathen. *Verhandlungen der Zoologisch–Botanischen Gesellschaft in Wien* 3, ss. 141–150.

- Hazslinszky, Friedrich 1864: Éjszaki Magyarhon viránya. Fűvészeti Kézikönyv. Kassán: Werfer Károly Academy Könyvnyomdájából, ss. 412.
- Herbich, Franz 1861: Ueber die Verbreitung der in Galizien und der Bukowina wildwachsenden Pflanzen. *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* 11, ss. 33–70.
- Herbich, Franz 1866: Przyczynek do Geografii roślin z Galicyi. *Rocznik cesarsko-królewskiego Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* 33, 3(10), ss. 70–129.
- Holeksa, Jan; Holeksa, Krystyna 1981: Oddziaływanie turystyki na roślinność Babiogórskiego Parku Narodowego. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 2(1), ss. 3–24.
- Holeksa, Jan; Holeksa, Krystyna 1986–1987: Zbiorowiska roślinne miejsc wydeptywanych w Babiogórskim Parku Narodowym. *Fragmenta Floristica et Geobotanica* 31–32, ss. 247–259.
- Holeksa, Jan; Szwagrzyk, Jerzy (red.) 2018: *Rośliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy.
- Holeksa, Jan; Woźniak, Gabriela 2005: Biased vegetation patterns and detection of vegetation changes using phytosociological databases. A case study in the forests of the Babia Góra National Park (the West Carpathians, Poland). *Phytocoenologia* 35(1), ss. 1–18.
- Janota, Eugeniusz 1859: *Wiadomość historyczna i jeograficzna o Żywiecczyźnie*. Cieszyn: Nakładem redakcji Gwiazdki Cieszyńskiej, ss. 105.
- Janota, Eugeniusz 1860: *Przewodnik w nycieczkach na Babią Górę, do Tatr i Pienin. Z mapą i widokiem*. Nakładem Juliusza Wildta, ss. 92.
- Jaworski, Andrzej 1973: Odnowienie naturalne jodły (*Abies alba* Mill.) w wybranych zbiorowiskach leśnych Parków Narodowych: Tatrzańskiego, Babiogórskiego i Pienińskiego. Cz. I. Ocena odnowień pod względem ilościowym. *Acta Agraria et Silvestria*, series *Silvestris* 13, ss. 23–58.
- Kanitz, August 1863: Reliquiae Kitaibelianae partim nunc primum publicatae ex manuscriptis Musei Nationalis hungarici. *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* 13, ss. 92–107.
- Kanitz, August 1865: Versuch einer Geschichte der ungarischen Botanik. *Linnaea* 17, ss. 401–664.
- Kasprowicz, Marek 1996a: Górska świerczyna na torfie *Bazzanio-Piceetum* Br.-Bl. et Siss. 1939 w masywie Babiej Góry. *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią*, Ser. B, 45, ss. 147–158.
- Kasprowicz, Marek 1996b: Zróżnicowanie i przekształcenia roślinności pięter reglowych masywu Babiej Góry (Karpaty Zachodnie). Poznań: Wydawnictwo Sorus. *Idee Ekologiczne* 9, Seria Zeszyty 5, ss. 1–214.

- Klama, Henryk 2004: Wątrobowce (*Marchantiophyta*) Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 333–356.
- Klama, Henryk 2018: Wątrobowce Babiej Góry. [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rosliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 9–29.
- Knapp, Josef A. 1872: *Die bisher bekannten Pflanzen Galiziens und der Bukowina*. Wien: Wilhelm Braumüller k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler, ss. I–XXXI + 1–520.
- Köhler, Piotr 2003: Dzieje botaniki w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności (1815–1952). *Prace Komisji Historii Nauki PAU* 5, ss. 79–94.
- Koczur, Anna 2011: Zróżnicowanie siedliskowe bagiennej olszyny górskiej *Caltha laetae-Alnetum* (Zarz. 1963) Stuchlik 1968 w Babiogórskim Parku Narodowym. *Sylvan* 155(2), ss. 112–119.
- Kolbenheyer, Karl 1862: Vorarbeiten Flora von Tescheii und Bielitz. (Pflanzengeographische Skizze und Pflanzenenumeration.). *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* 12. II. Abteilung, ss. 1185–1220.
- Łajczak, Adam 2016: Zarys historii działalności gospodarczej w masywie Babiej Góry i otaczającym terenie (Zachodnie Karpaty). *Przegląd Geograficzny* 88(1), ss. 5–30.
- Łajczak, Adam; Lamorski, Tomasz 2015: Economic use of the Babia Góra Massif and the assessment of anthropogenic changes in the course of the timberline. *Geographia Polonica* 88(2), ss. 115–138.
- Łuszczzyński, Janusz; Łuszczzyńska, Bożena 1990: *Lunaria rediviva* w otulinie Babiogórskiego Parku Narodowego. *Studia Kieleckie* 3–4(67–68), ss. 123–128.
- Magiera, Alojzy; Drozdowicz, Anna 2004: Śluzowce (*Myxomycetes*) Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 315–332.
- Magiera, Alojzy; Drozdowicz, Anna 2018: Śluzowce (*Myxomycetes*) Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rosliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 113–130.
- Matuszkiewicz, Jan 1977: Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Cz. 4. Bory świerkowe i jodłowe. *Phytocoenosis* 6(3), ss. 149–227.

Jerzy B. Parusel, Alina Stachurska-Swakoń
Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

- Majewski, Tomasz 1972: Rzadkie i nowe dla Polski gatunki *Erysiphaceae*, *Uredinales* i *Ustilaginales*. *Acta Mycologica* 8(2), ss. 219–227.
- Majewski, Tomasz 1994: The *Laboulbeniales* of Poland. *Polish Botanical Studies* 7, ss. 1–466.
- Majewski, Tomasz 2008: *Laboulbeniales*. Atlas of the geographical distribution of fungi in Poland. 4. Kraków: W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences.
- Marcin z Urzędowa 1595: *Herbarz Polski to iest o przyrodzeniu zioł y drzew rozmaitych, y innych rzeczy do lekarstw należących, ksiegi dwoie...* W Drukarni Lazarzowey, Kraków, ss. 488. URL: <https://polona.pl/item/herbarz-polski-to-iest-o-przyrodzeniu-zioł-y-drzew-rozmaitych-ksiegi-dwoie-doctora,MzM1NDA4NQ/252/#item> (dostęp: 30.12.2021).
- Mecherzyński, Karol (przekł.) 1867: *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich Ksiąg dwanaście*. Tom I. Ks. I. II. III. IV. W drukarni „Czasu” W. Kirchmayera, Kraków, ss. 519 +XXXV.
- Mickiewicz, Janina 1965: Udział mszaków w epifitycznych zespołach buka. *Monographiae Botanicae* 19, ss. 1–82.
- Midowicz, Władysław 1928: Przyszły Park Narodowy na Babiej Górze. Projekt rezerwatu. *Ochrona Przyrody* 8, ss. 35–46.
- Migra, Vladimír 1983: Floristické pomery masívu Babej Hory (Oravské Beskydy). *Oravské Múzeum* 1/83, ss. 53–70.
- Milde, Julius 1853: Kritische Uebersicht der schlesischen Gefäss-Cryptogamen, mit besonderer Berücksichtigung der Equiseten. [W:] *Denkschrift zur Feier ihres fünfzigjährigen Bestehens herausgegeben von der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur*. Breslau: Verlag von Josef Max & Kompany, ss. 183–197.
- Milde, Julius 1861: Uebersicht über die schlesische Laubmoos-Flora. *Botanischer Zeit* 19, ss. 1–48.
- Mirek Zbigniew; Piękoś-Mirkowa, Halina; Zając, Adam; Zając, Maria (red.) 2020: *Vascular plants of Poland: an annotated checklist*. Kraków: W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, ss. 526.
- Mulenko, Wiesław; Holeksa, Jan (red.) 2018: *Grzyby Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy.
- Nalepka, Dorota; Walanus, Adam 2013: Western Carpathians isopollen map construction method. [W:] Andrzej Obidowicz, Ewa Madeyska, Charles Turner (red.), *Postglacial history of vegetation in the Polish part of the Western Carpathians based on isopollen maps*. Kraków: W. Szafer Institute of Botany Polish Academy of Science, ss. 31–33 + Appendix I: 165–166.

- Neilreich, August 1866a: *Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefäßpflanzen nebst einer Pflanzengeographischen Uebersicht*. Wien: Erster Theil. Pflanzengeografische Uebersicht. Wilhelm Braumüller, K.K. Hof- und Univeristätsbuchhändler, ss. VIII + 113.
- Neilreich, August 1866b: *Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefäßpflanzen nebst einer Pflanzengeographischen Uebersicht*. Zweiter Theil. Familien, gattungen und arten der flora von Ungarn und Slavonien. Wien: Wilhelm Braumüller, K.K. Hof- und Univeristätsbuchhändler, ss. XVI + 390.
- Neilreich, August 1870: *Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefäßpflanzen*. Nachträge und Verbesserungen. Wien: Wilhelm Braumüller, K. K. Hof- und Univeristätsbuchhändler, ss. XI + 111.
- Nowak, Janusz 1972: Problemy rozmieszczenia porostów (*Lichenes*) w polskich Beskidach Zachodnich (podokręg śląsko-babiogórski). *Fragmenta Floristica et Geobotanica* 18(1), ss. 45–143.
- Nowak, Janusz 1998: Porosty Beskidów Wyspowego i Żywieckiego, Pasma Jalowca i Masywu Babiej Góry. *Monographiae Botanicae* 83, 3–131.
- Obidowicz, Andrzej 2004: Holocenińska historia roślinności Babiej Góry. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy. Monografia Przyrodnicza*. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 423–428.
- Obidowicz, Andrzej 2013: History of palynological studies in the Polish part of the Western Carpathians. Remarks on pollen analysis at montane sites and the importance of research on modern pollen rain. [W:] Andrzej Obidowicz, Ewa Madeyska, Charles Turner (red.), *Postglacial history of vegetation in the Polish part of the Western Carpathians based on isopollen maps*. Kraków: W. Szafer Institute of Botany Polish Academy of Science, ss. 23–29.
- Obidowicz, Andrzej 2018: Holocenińska historia roślinności Babiej Góry. [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rośliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 103–109.
- Parusel, Jerzy B. 1985: Nowe stanowisko miesięcznicy trwalej *Lunaria rediviva* L. na Babiej Górze. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 6(1), ss. 5–10.
- Parusel, Jerzy B. 1988: Stan zbadania zbiorowisk roślinnych Babiogórskiego Parku Narodowego. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 8(1987, 1), ss. 15–28.
- Parusel, Jerzy B. 1989: Fitosocjologiczna charakterystyka świerczyn górnoregłowych na Babiej Górze. [W:] Štefan Korpel' (red.), *Stan, vývoj, produkčné schopnosti a funkčné využívanie lesov v oblasti Babej Hory a Pilska*. Zborník referátov. Zvolen – Poznań – Kraków: Wyd. Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene, ss. 58–69.

Jerzy B. Parusel, Alina Stachurska-Swakoń
Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

- Parusel, Jerzy B. 1996: Mapa zbiorowisk roślinnych obszarów projektowanych do przyłączenia do Babiogórskiego Parku Narodowego. *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej Filia w Bielsku-Białej* Nr 40, *Inżynieria Włóknienna i Ochrona Środowiska* 12, ss. 169–174.
- Parusel, Jerzy B. 2003: *Leśne zbiorowiska roślinne i ich przestrzenne rozmieszczenie na obszarach projektowanych do włączenia w skład Babiogórskiego Parku Narodowego*. Praca doktorska, Katowice: Uniwersytet Śląski, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, ss. 180, maszynopis.
- Parusel, Jerzy B. 2005: Próba krytycznego przeglądu zbiorowisk leśnych wyróżnionych dotychczas w Paśmie Babiogórskim i na terenach sąsiednich. *Natura Silesiae Superioris* 8, (2004), ss. 101–132.
- Parusel, Jerzy B. 2006a: *Opracowanie ekofizjograficzne dla Rezerwatu Biosfery „Babia Góra” i terenów z nim sąsiadujących*. Myslowice, maszynopis, ss. 69.
- Parusel, Jerzy B. 2006b: Szata roślinna i rys historyczny gospodarowania w lasach Babiogórskiego Parku Narodowego i na obszarach projektowanych do włączenia. *Rocznik Babiogórski* 8, ss. 199–208.
- Parusel, Jerzy B. 2007a: Przyroda ożywiona. [W:] *Opracowanie ekofizjograficzne dla rezerwatu biosfery Babia Góra i terenów z nim sąsiadujących*. GFL/2328-2714-4829. “Conservation and Sustainable Use of Biodiversity through Sound Tourism Development in Biosphere Reserves in Central and Eastern Europe”. Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 27–105.
- Parusel, Jerzy B. 2007b: Zespół *Bazzanio-Piceetum* Br.-Bl. et Siss. 1939 w Beskidzie Śląskim i w Paśmie Babiogórskim (Beskid Żywiecki). *Natura Silesiae Superioris* 10 (2006), ss. 45–51.
- Parusel, Jerzy B. 2007c: Rogownica alpejska *Cerastium alpinum* – babiogórski neoelement? *Zbornik Oravského múzea* 21 (2004), ss. 139–156.
- Parusel, Jerzy B. 2008: Rogownica alpejska *Cerastium alpinum* L. s. str. [W:] Zbigniew Mirek, Halina Piękoś-Mirkowa (red.), *Czerwona księga Karpat Polskich*. Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, ss. 118–120.
- Parusel, Jerzy B. 2014: *Cerastium alpinum* L. Rogownica alpejska. [W:] Róża Kaźmierczakowa, Kazimierz Zarzycki, Zbigniew Mirek (red.), *Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe*. Kraków: Instytut Ochrony Przyrody PAN, ss. 121–123.
- Parusel, Jerzy B. 2014: *Laserpitium latifolium* L. Okrzyń jeleni. [W:] Róża Kaźmierczakowa, Kazimierz Zarzycki, Zbigniew Mirek (red.), *Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe*. Kraków: Instytut Ochrony Przyrody PAN, ss. 368–370.
- Parusel, Jerzy B.; Kasprowicz, Marek; Holeksa, Jan 2004: Zbiorowiska leśne i zaroślowe Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Wołoszyn,

- Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy*. Monografia Przyrodnicza. Kraków – Zawoja: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 429–475.
- Parusel, Jerzy B.; Kasprowicz, Marek; HOLEKSA, Jan 2018: Zbiorowiska leśne i zaroślowe Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Jan HOLEKSA, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rosliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 111–153.
- Parusel, Jerzy B.; Kasprowicz, Marek; HOLEKSA, Jan 2022: Zbiorowiska leśne. [W:] Jerzy Szwagrzyk (red.), *Lasy Babiogórskiego Parku Narodowego*. „Monografie babiogórskie”. Zawoja – Kraków – Truskaw: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Babiogórski Park Narodowy, Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, ss. 32–54.
- Parusel, Jerzy B.; Lamorski, Tomasz 2022: Historia lasów Babiej Góry. [W:] Jerzy Szwagrzyk (red.), *Lasy Babiogórskiego Parku Narodowego*. „Monografie babiogórskie”. Zawoja – Kraków – Truskaw: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Babiogórski Park Narodowy, Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, ss. 55–71.
- Parusel, Jerzy B.; Wika, Stanisław 2007: Searching of *Dentario glandulosae-Fagetum lunarietosum* subassociation at the Babia Góra Range. [W:] Stanisław Wika, Gabriela Woźniak (eds.), *Threats, protection and transformation of vegetation of the Upper Silesia and adjacent areas*. Katowice: University of Silesia, ss. 153–165.
- Pawłowski, Jerzy 1987: Antoni Waga na Babiej Górze. Najstarsza relacja o Grubej Jodle. *Prace Babiogórskie* 7, ss. 69–70.
- Pax, Ferdinand 1898: Grundzüge der Pflanzen Verbreitung in den Karpathen. Band I. Engler A., Drude O. (red.), *Die Vegetation der Erde. Sammlung pflanzengeographischer Monographien*. II. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, ss. 269 + mapa.
- Pax, Ferdinand 1905: Die Vegetation der Babia góra. *Mitteilungen des Beskidenvereines* 2, ss. 1–7.
- Pax, Ferdinand 1908: Grundzüge der Pflanzen Verbreitung in den Karpathen. Band II. [W:] Engler A., Drude O. (red.), *Die Vegetation der Erde. Sammlung pflanzengeographischer Monographien*. X. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, ss. 320.
- Peter, Albert 1879: Ein Ausflug auf die Babia Gora. Oesterreichische *Botanische Zeitschrift* 29, ss. 23–29.
- Pol, Wincenty 1851: Rzut oka na północne stoki Karpat. Kraków: Drukarnia Czasu, ss. 108.
- Radwańska-Paryska, Zofia; Paryski, Witold Henryk 2004: *Wielka encyklopedia tatrzańska*. Poronin: Wydawnictwo Górskie, ss. 1553 + tab.

Jerzy B. Parusel, Alina Stachurska-Swakoń
Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

- Ralski, Edward 1931: Łąki, polany i hale pasma Babiej Góry. *Prace Rolniczo-Leśne PAU* 4, ss. 1–86.
- Rehman, Antoni 1862: Die Gefäss-Kryptogamen von Westgalizien. *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* 12. II, ss. 841–848.
- Rehman, Antoni 1864: O mchach i wątrobowcach Galicyi zachodniej i stosunku ich do ogółu roślinności. *Osobne odbicie z 31go tomu Rocznika Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, Kraków, ss. 1–56 + przekrój.
- Rehman, Antoni 1866: O roślinności Bieskidów Zachodnich. *Rocznik cesarsko-królewskiego Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* 33, 3(10), ss. 198–223.
- Rehman, Antoni 1879: Systematyczny przegląd porostów znalezionych dotąd w Galicyi zachodniej na podstawie własnych i cudzych spostrzeżeń. *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności* 13 (2), ss. 1–66.
- Reuss, Gustav 1853: *Květěna Slovenska čili Opis všech jednosnubných na Slovensku divorostancích a mnohých zbradných zrostlin podle saustary De Candolleovy*. Banská Štávnica: Tiskiem Františka Lorbera, ss. 496.
- Ruszkiewicz-Michalska, Małgorzata; Piskorski, Sebastian 2018: Mikroskopijne grzyby pasożytujące na roślinach, owadach i grzybach z Babiej Góry. [W:] Wiesław Mulenko, Jan Holeksa (red.), *Grzyby Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 21–46.
- Rybniček, Kamil; Rybničková Eliška 2002: Vegetation of the Upper Orava region (NW Slovakia) in the last 11000 years. *Acta Palaeobotanica* 42 (2), ss. 153–170.
- Rzeczyński, Gabriel 1721: *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magniducatus Litvaniae, Annexarumq; Provinciarum, In Tractatus XX Divisa: Ex Scriptoribus probatis, servata primigenia eorum pbrafi in locis plurimis, ex M. S. S. variis, Testibus oculatis, relationibus fide dignis, experimentis, Desumpta*. Sandomiriae: Typis Collegii Soc. JESU, ss. 456 + Index.
- Rzeczyński, Gabriel 1745: *Auctuarium historiae naturalis curiosae Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithvaniae, annexarumque provinciarum*. Gedani, ss. 504.
- Sagorski, Ernst; Schneider, Gustav 1891: Flora der Centralkarpathen mit specieller Berücksichtigung der in der Hohen Tatra vorkommenden Phanerogamen und Gefäss-Cryptogamen nach eigenen und fremden Beobachtungen. I. Einleitung. Flora der Hohen tatra nach Standorten, ss. XVI + 210. II. Systematische Uebersicht und Beschreibung der in den Centralkarpaten vorkommenden Phanerogamen und Gefäss-Cryptogamen, ss. VII + 591+ Register I-LVI. Leipzig: Verlag von Eduard Kummer.
- Salata, Bogusław 1979: *Ascomycetes, Protomycetales*. [W:] Bogusław Salata, Wanda Rudnicka-Jeziarska (red.), *Flora Polska. Grzyby* 12. Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 1–42.

- Salata, Bogusław 1985: *Ascomycetes, Erisyphales*. [W:] Bogusław Salata, Wanda Rudnicka-Jezińska (red.), *Flora Polska. Grzyby 15*. Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 1–246.
- Schultes, Josef August 1809: *Observationes botanicae in Linnei Species plantarum ex editione C. L. Willdenow*. Oeniponti: Sumptibus Officinae Librariae Wagnerianae, ss. 219.
- Schultes, Josef August 1814a: Österreichs Flora: ein Handbuch auf botanischen Excursionen; enthaltend eine kurze Beschreibung der in den Erbstaaten des österreichischen Kaiserthumes wildwachsenden Pflanzen. Wien: Erster Theil, C. Schaumburg und Compagnie, ss. 700.
- Schultes, Josef August 1814b: Österreichs Flora: ein Handbuch auf botanischen Excursionen; enthaltend eine kurze Beschreibung der in den Erbstaaten des österreichischen Kaiserthumes wildwachsenden Pflanzen. Wien: Zweyter Theil, C. Schaumburg und Compagnie, ss. 577 + registry.
- Sosnowski, Kazimierz 1923: Babia Góra. *Wierchy 1*, ss. 52–69.
- Stachnowicz, Wojciech 2001: Flora naczyniowa orawskiego podnóża Babiej Góry (Beskid Wysoki) na tle form antropopresji. Praca doktorska (maszynopis). Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
- Stachnowicz, Wojciech 2007: Role of vascular plant resources in the lower montane zone in relations to the flora of mountain and its adjacent area: the south base of Mt. Babia Góra (Western Carpathians). *Biodiversity, Research and Conservation* 5–8, ss. 31–53.
- Stachurska-Swakoń, Alina 2009: Syntaxonomical revision of the communities with *Rumex alpinus* L. in the Carpathians. *Phytocoenologia* 39(2), ss. 217–234. DOI: [10.1127/0340-269X/2009/0039-0217](https://doi.org/10.1127/0340-269X/2009/0039-0217).
- Staszic, Stanisław 1815: *O ziemiородztwie Karpatom, i innych gor i rownin Polski*. Warszawa: W Drukarni Rządowej, ss. 390 + rejestr + tablice.
- Stebel, Adam 2004: Mchy Babiej Góry. [W:] Bronisław W. Wołoszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Babiogórski Park Narodowy*. Monografia Przyrodnicza. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 357–378.
- Stebel, Adam; Żarnowiec J., Vončina, Grzegorz 2018: Charakterystyka flory mchów masywu Babiej Góry. [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rosliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 31–61.
- Stec-Roupertowa, Wilhelmina 1936: Zapiski mikologiczne. *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej PAU* 70, ss. 149–172.

Jerzy B. Parusel, Alina Stachurska-Swakoń
Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

- Stein, Berthold 1872: Flechten der Babia Gora. *Verhandlungen des Botanischen Vereins Berlin Brandenburg* 14, ss. 94–97.
- Stein, Berthold 1873: Über zwei in diesem Jahre von ihm botanische Excursionennach der Babia Gora. *Jahresbericht der Schlesischen Gesellschaft für Vaterländische Cultur* 50 (1872), ss. 119–123.
- Stuchlikowa, Barbara; Stuchlik, Leon 1962: Geobotaniczna charakterystyka pasma Policy w Karpatach Zachodnich. *Fragmenta Floristica et Geobotanica* 8(3), ss. 229–396.
- Suza, J. 1951: Lišejníky Babia Gory a vrchvišť v přilehlé Oravské pánvi (slovenské části). *Věstník Klubu Příro-dovědeckého v Brně* 29, ss. 147–156.
- Sydow, von Abrecht 1830: *Bemerkungen auf einer Reise im Jahre 1827 durch die Beskiden über Krakau und Wieliczka nach den Central-Karpaten als Beitrag zur Charakteristik dieser Gebirgsgegenden und ihrer Bewohner*. Berlin: Dümmler, ss. 406 + mapa z przekrojem.
- Syrennius, Szymon 1613: *Zielnik Herbarzem z języka Łacinskiego zowią...* Cracovie, ss. 1540 + indeks + rejestr. (<https://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/dlibra/doccontent?id=44476>; dostęp: 30.12.2021)
- Szafer, Władysław (red.) 1963: *Babiogórski Park Narodowy*. Kraków: Wydawnictwa Popularnonaukowe. Zakład Ochrony Przyrody PAN.
- Szafer, Władysław, Pawłowski, Bogumił; Kulczyński, Stanisław 1927: Zespoły roślin w Tatrach. Cz. III. Kościeliskiej. *Bulletin International de l'Academie des Sciences de Cracovie. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles. Série B, Sciences Naturelles* 1926 Suppl. 2, ss. 13–78.
- Szontagh, Nicolao 1863: Enumeratio plantarum phanerogamicarum et cryptogamicarum vascularium comitatus Arvensis in Hungaria. *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* 13, ss. 1045–1098.
- Szukalska, Dorota 2004: Phytosociological and ecological characteristics of plant communities occurring on dead trees in coniferous forests of the Babia Góra massif. [W:] Andrzej Brzeg, Maria Wojterska (eds.), *Coniferous forest vegetation – differentiation, dynamics and transformations*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria Biologia 69, ss. 225–232.
- Szukalska, Dorota 2007: *Plant communities on dead trees in forest of northern slopes of Babia Góra (Beskids Mts.)*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, ss. 95 + 44 tabele.
- Szwagrzyk, Jerzy (red.) 2022: *Lasy Babiogórskiego Parku Narodowego*. „Monografie babiogórskie”. Zawoja – Kraków – Truskaw: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Babiogórski Park Narodowy, Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN.

- Szwed, Wojciech 1993: Pionowe zasięgi wybranych gatunków roślin naczyniowych wysokogórskich pięter masywu Babiej Góry (Beskid Zachodni). *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią* B 42, ss. 99–104.
- Szwagrzyk, Jerzy; Holeksa, Jan; Musiałowicz, Włodzimierz 1999a: *Projekt planu ochrony Babiogórskiego Parku Narodowego*. Operat ekosystemów leśnych i nieleśnych wraz z elementami ochrony gatunkowej roślin. Kraków, maszynopis.
- Szwagrzyk, Jerzy; Holeksa, Jan; Musiałowicz, Włodzimierz 1999b: *Projekt planu ochrony Babiogórskiego Parku Narodowego*. Operat ekosystemów leśnych i nieleśnych wraz z elementami ochrony gatunkowej roślin. Tabele fitosocjologiczne. Cz. I i II. Kraków, maszynopis.
- Šomšák, Ladislav 1983: Spruce forests and fir-spruce communities of the western part of the Slovenské Beskydy and Oravska Magura Mountains. *Folia Geobotanica & Phytotaxonomica* 18(2), ss. 137–160.
- Trela, Jan 1929: Wahania górnej granicy lasu na Babiej Górze w świetle analizy pyłkowej. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 6(2), ss. 165–186.
- Uziębło, Aldona 1996: Problemy występowania *Petasitetum kablikiani* na przykładzie masywu Babiej Góry – przyczyny i konsekwencje. *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej, Inżynieria Włókiennicza i Ochrona Środowiska* 40(12), ss. 195–198.
- Uziębło, Aldona 2001: The processes of overgrowing with plants the gravel heaps formed after flash flood of 1997 in the Babiogorski National Park. Preliminary studies. *Ekologia (Bratislava)* 20, Supplement 4/2001, ss. 265–270.
- Uziębło, Aldona 2007: Altitudinal distribution of the *Petasitetum kablikiani* phytocoenoses on the northern slopes of the Babia Góra massif (High Beskid, Western Carpathians). [W:] Stanisław Wika, Gabriela Woźniak (eds.), *Threats, protection and transformation of vegetation of the Upper Silesia and adjacent areas*. Katowice: University of Silesia, ss. 167–175.
- Uziębło, Aldona 2011: *Petasites kablikianus* Tausch ex Berchtold as a pioneer species and its abilities to colonise initial habitats. *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach* Nr 2886. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, ss. 233 + Annex I.
- Uziębło, Aldona; Ciapała, Szymon 2006: Zróżnicowanie florystyczne i ekologiczne roślinności przypotokowej w masywie Babiej Góry. *Ochrona Beskidów Zachodnich* 1, ss. 93–103.
- Uziębło, Aldona; Fojcik, Barbara; Kozik, Dariusz 2018: Ecological conditions of the altitudinal substitution of *Petasites kablikianus* and *P. hybridus* in the Polish Carpathians. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 83(3), nr art.: 3590, ss. 1–14. DOI: [10.5586/asbp.3590](https://doi.org/10.5586/asbp.3590).
- Walas, Jan 1933a: *Roślinność Babiej Góry*. Warszawa: Państwowa Rada Ochrony Przyrody, Monografie Naukowe 2.

Jerzy B. Parusel, Alina Stachurska-Swakoń
Zarys historii badań botanicznych i mykologicznych Babiej Góry

- Walas, Jan 1933b: Die Pflanzenassoziationen der Babia Góra. *Bulletin International de L'Académie des Sciences de Cracovie. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles. Série B, Sciences Naturelles*, 1932, 1, ss. 51–68.
- Walas, Jan 1936: Szata roślinna Żywiecczyzny. *Ziemia* 26(1), ss. 9–15.
- Węgrzyn, Michał 2002: Nowe stanowiska *Fellhanera subtilis* (Pilocarpaceae, Lichenes) na południu Polski. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 9, ss. 388–389.
- Węgrzyn, Michał 2004: Porosty epifityczne, epiksyliczne i epigeiczne piętra kosodrzewiny na Babiej Górze. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 11(2), ss. 123–131.
- Wilczek, Zbigniew 2004: Nowe stanowisko *Laserpitium archangelica* (Apiaceae) w Polsce. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 11(4), ss. 402–404.
- Wimmer, Friedrich 1832: *Flora von Schlesien*. Berlin: August Rücker.
- Wimmer, Friedrich; Grabowski, Heinrich 1827a: *Flora Silesiae*. Pars Prima. Cl. I.–X. Vratislaviae: Apud Guilelmum Theophilum Korn.
- Wimmer, Friedrich; Grabowski, Heinrich 1827b: *Flora Silesiae*. Pars Secunda. Vol. II. Cl. XVI.–XXII. Vratislaviae: Apud Guilelmum Theophilum Korn.
- Wimmer, Friedrich; Grabowski, Heinrich 1829: *Flora Silesiae*. Pars Secunda. Vol. I. Cl. XI–XV. Vratislaviae: Apud Guilelmum Theophilum Korn.
- Wojewoda, Władysław 1965: Notatki mikologiczne z Babiej Góry. I. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 11 (2), ss. 339–353.
- Woloszczak, Eustachy 1897: O roślinności karpackiej między Dunajcem a granicą śląską. *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej* 32, ss. 1–45.
- Woloszyn, Bronisław W.; Jaworski, Andrzej; Szwagrzyk Jerzy 2004 (red.): *Babiogórski Park Narodowy*. Monografia Przyrodnicza. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy.
- Zabierowski, Kazimierz 1983 (red.): *Park Narodowy na Babiej Górze. Przyroda i Człowiek*. „Studia Naturae”, ser. B, 29. Kraków: Zakład Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych PAN.
- Zapałowicz, Hugo 1880: Roślinność Babiej Góry pod względem geograficzno-botanicznym (z mapą, przekrojami i dodatkiem do flory Pilska, Policy i Makowskiej Góry). *Sprawozdania Komisji Fizjograficznej PAU* 14, ss. 79–251.
- Zarzycki, Jan 1999: Ekologiczne podstawy kształtowania ekosystemów łąkowych Babiogórskiego Parku Narodowego. *Studia Naturae* 45, ss. 1–97.
- Zarzycki, Jan 2004: Roślinność polan reglowych Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Bronisław W. Woloszyn, Andrzej Jaworski, Jerzy Szwagrzyk

- (red.), *Babiogórski Park Narodowy*. Monografia przyrodnicza. Kraków: Komitet Ochrony Przyrody PAN, Babiogórski Park Narodowy, ss. 477–485.
- Zarzycki, Jan 2018: Roślinność polan reglaowych Babiogórskiego Parku Narodowego. [W:] Jan Holeksa, Jerzy Szwagrzyk (red.), *Rośliny Babiej Góry*. „Monografie babiogórskie”. Wrocław – Zawoja: Babiogórski Park Narodowy, ss. 155–163.
- Zawadzki, Alexander 1835: *Enumeratio plantarum Galiciæ et Bucovinae, oder die in Galizien und der Bukowina wildwachsenden Pflanzen mit genauer Angabe ihrer Standorte*. Breslau: Wilhelm Gottlieb Korn, ss. 234.
- Zimna, Jadwiga 1953: Rozmieszczenie rodzaju *Cetraria* Ach. w Polsce i krajach sąsiednich. *Fragmenta Floristica et Geobotanica* 1(2), ss. 48–68.
- Zschacke, Hermann 1934: *Epigloeaceae, Verrucariaceae und Dermatocarpaceae*. [W:] Alexander Zahlbruckner (ed.), *Rabenhorst's Kryptogamen-Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz* 2, Aufl. 9(1/1). Leipzig: Akademische Verlaganstalt, ss. 44–673.